

با کووید-۱۹، وابستگی ایران به چین بیشتر می‌شود

کوبین لیم

۲۷ مارس، ۲۰۲۰

پکن به تدریج به تنفسگاه اقتصادی، پشتیبان دیپلماتیک، و توانبخش نظامی ایران بدل شده و ایرانی‌ها امروز بیش از هر زمان دیگری به این تکیه‌گاه نیاز دارند.

ژانویه امسال، وقتی ویروس کرونا در ووهان از کنترل خارج شد، ایران رویکرد کشورهای دیگر را نادیده گرفت، کماکان به پروازهای مستقیم به چین ادامه داد و مرزهای خود را با چین باز گذاشت. حتی بعد از این که دولت حسن روحانی، رئیس‌جمهور ایران، در ۳۱ ژانویه همه پروازها را به حالت تعلیق درآورد، ماهان‌ایر - شرکتی که به سپاه پاسداران وابسته است - پروازهایش را بین تهران و چهار شهر رده اول چین همچنان ادامه داد و این باعث شد خیلی‌ها این شرکت هواپیمایی را متهم کنند که عامل همه‌گیری در ایران یا دست‌کم باعث تشدید آن شده است.

حقیقت پشت این ادعاها هرچه باشد، سیاست ماهان عارضه‌ای از یک واقعیت ژئوپلیتیک بزرگتر است: تهران علی‌رغم مخالفت انقلابی‌اش با وابستگی به قدرت‌های خارجی، عمیقاً و به شکلی افراطی و شاید بازگشت‌ناپذیر، به پکن وابسته شده است. در حالی که تحریم‌های دیپلماتیک و اقتصادی به جایی نرسیده، همه‌گیری کرونا توانسته جمهوری اسلامی را بیش از هر زمان دیگری منزوی سازد و مجبور کند تا مرزهای خود را با چین باز نگه دارد.

کووید-۱۹ همچنین این تصور را که «اقتصاد مقاومتی» ایران تحت تحریم هنوز قادر به پرداخت هزینه‌های کشور است، باطل کرده است. دولت ایران اعتراف کرده که اگر روابط تجاری خارجی را محدود کند، صنایع را تعطیل کند، و شهرها را کاملاً قرنطینه کند، مدیریت مالی کشور غیرممکن خواهد بود. این بحران آن قدر وخیم است که بانک مرکزی ایران برای اولین بار طی دهه‌های گذشته، از صندوق بین‌المللی پول میلیاردها دلار کمک مالی درخواست کرده است.

در واقع، طبق گفته رضا ملک‌زاده، معاون وزیر بهداشت، هروقت همکاری‌ها می‌پرسیدند که چرا پروازهای چین ادامه دارد، یکی از دلایلش روابط اقتصادی دوجانبه بوده است. دو روز بعد از اعمال ممنوعیت دولت بر این‌گونه پروازها، چانگ هوا، سفیر چین در تهران، توثیق کرد که حمید عرب‌نژاد، مدیرعامل ماهان، خواستار ادامه همکاری با پکن بوده است. هیچکدام از این دو نفر دقیقاً معلوم نکردند که منظور از ادامه همکاری چیست، اما با توجه به ناخشنودی چین از ممنوعیت‌های مسافرتی، پیام تلویحی آن به تهران روشن بود. همزمان، خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا)، سایت تابناک، و دیگر رسانه‌های داخلی از ماهان به خاطر مقدم شمردن سود خود بر سلامت عمومی انتقاد کردند.

تنفسگاه اقتصادی ایران

از وقتی دولت ترامپ خود را از توافق هسته‌ای سال ۲۰۱۵ کنار کشید و تحریم‌های یک‌جانبه را دوباره وضع کرد، کل تجارت ایران با منحنی تندی افول کرده است؛ از جمله تجارتش با اتحادیه اروپا و شرکای عمده‌ای مثل چین، هند، ژاپن، کره جنوبی، و ترکیه. مطابق داده‌های گمرکی چین، در سال ۲۰۱۹ تجارت ایران و چین با کاهش ۳۴ درصدی، نسبت به سال قبل از آن، به ۲۳ میلیارد دلار کاهش یافته است. علاوه بر این، تحریم‌های آمریکا، مبادلات ارزی را برای ایران آن قدر مشکل کرد که در اواخر سال ۲۰۱۸ صادرات ایران مختل شد.

در حوزه انرژی، علی‌رغم خطر تحریم‌های آمریکا، پکن کماکان مشتری نفت خام ایران بوده، و این امر را به عنوان پرداخت معوق بابت همکاری قبلی خود در توسعه میادین نفتی بادآوران و آزادگان توجیه کرده است. با این حال، کل واردات نفت خام چین از ایران، از بیش از ۳ میلیون تُن در آوریل ۲۰۱۹ به کمتر از ۶۰۰ تُن در نوامبر کاهش یافته است. همزمان، بی‌ثباتی ژئوپلیتیک باعث کاهش سرمایه‌گذاری‌های پکن در پروژه‌های بلندپروازانه نفت و گاز ایران شده است - اواخر سال گذشته، شرکت ملی نفت چین از یک قرارداد ۵ میلیارد دلاری برای توسعه فاز یازدهم میدان گاز طبیعی پارس جنوبی کنار کشید و آن را به شرکت داخلی پتروپارس واگذار کرد.

ولی با وجود این افت و خیزها، و با آن که چین نمی‌تواند سقوط تجارت ایران با شرکای اروپایی‌اش در توافق هسته‌ای را در کوتاه‌مدت جبران کند، پکن کماکان تنها شریک عمده تجاری ایران و مهم‌ترین مشتری نفت آن باقی مانده است. مطابق گزارش کپلر، شرکتی که اطلاعات محرمانه حرکت کالاها را رصد می‌کند، از ماه دسامبر چین تنها مشتری باقیمانده برای گاز مایع (LPG) ایران هم بوده است. بقیه شاخص‌ها هم همین داستان را روایت می‌کنند. طی سال مالی ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹، بین همه ارزهای یارانه‌ای که بانک مرکزی ایران برای واردات اختصاص داد، رنمینبی (renminbi معادل یوان) رتبه دوم را داشت (اولی یورو بود). و با توجه به شکل‌گیری تجارت پایایی در نتیجه تحریم‌ها، کالاهای چینی ارزان در سال‌های اخیر بازارهای ایران را قبضه کرده‌اند که نیازهای داخلی ایران را، اگر کاملاً برطرف نکرده باشد، به شدت کم کرده است.

تهران همچنین برای نقش خود در طرح جاده ابریشم چین، ارزش ویژه‌ای قائل می‌شود. سپتامبر گذشته پکن اعلام کرد که قصد دارد طی ربع قرن آینده، ۴۰۰ میلیارد دلار در بخش‌های انرژی، پتروشیمی، حمل‌ونقل، و زیرساخت‌های تولید ایران سرمایه‌گذاری کند. این اخبار در حالی منتشر شد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران آن قدر افت داشته که بیژن نامدار زنگنه، وزیر نفت، اظهار امیدواری کرده است بتوان جای آن را با سرمایه‌گذاری داخلی پر کرد. یکی از معدود پروژه‌های زیرساختی که هنوز تحت مدیریت شرکت‌های خارجی قرار دارد، راه‌آهن سریع‌السیر تهران-قم-اصفهان است که شرکت «گروه راه‌آهن چین» و با اعتبارات چینی‌ها می‌سازد. در مقابل، ماه گذشته و تحت فشار تحریم‌های آمریکا، شرکت راه‌آهن روسیه اعلام کرد که از پروژه برقی‌سازی راه‌آهن گرمسار-اینچه‌برون کنار می‌کشد. همه این تحولات گویای این واقعیت است که نیاز تهران به منابع مالی و متخصصان چین، خیلی بیش از نیاز چین به سرمایه‌گذاری یا تامین آن است.

قابل توجه است که کارگروه اقدام مالی (FATF)، مستقر در پاریس، در ماه فوریه ایران را به خاطر عدم تصویب معاهدات مربوط به ضدپولشویی و ضد تامین مالی تروریسم، بار دیگر به لیست سیاه خود برگردانده است. چنین تصمیم‌هایی کار ایران را برای انجام قانونی معاملات مالی با کشورهای عضو کارگروه، از جمله چین و روسیه، مشکل می‌کند. عبدالناصر همتی، رئیس کل بانک مرکزی، نگرانی خود را از این سناریو ابراز کرده است؛ همچنین شهاب‌الدین بی‌مقدار، نماینده مجلس، هم گفت که مسکو از قبل به تهران اطلاع داده که اگر کارگروه ایران را در لیست سیاه قرار دهد، مسکو قادر به ادامه همکاری اقتصادی خود با تهران نخواهد بود. ولی تجارت سالانه با روسیه حدود فقط ۲

میلیارد دلار است؛ تهران خیلی بیشتر از این نگران واکنش چین است که تا به حال ساکت مانده است.

پشتیبان دیپلماتیک

پکن کماکان یکی از دو قدرت حامی ایران باقی مانده، خصوصاً در شورای امنیت سازمان ملل، اما بیشتر از مسکو قابل اتکا ارزیابی می‌شود. هر دو قدرت آشکارا با بازگشت تحریم‌های واشنگتن علیه ایران مخالفت کرده‌اند، خصوصاً با توجه به همه‌گیری کووید-۱۹؛ و هر دو، پس از آن‌که ایران همه محدودیت‌های برنامه غنی‌سازی اورانیوم را لغو کرد، از بریتانیا، فرانسه و آلمان (موسوم به E3) به خاطر فعال‌سازی مکانیسم حل اختلاف انتقاد کردند.

اگر تهران از محدودیت‌های هسته‌ای بیشتری تخطی کند (مثلاً با از سرگیری غنی‌سازی تا ۲۰ درصد درجه خلوص ماده شکاف‌پذیر)، انتظار می‌رود که سه قدرت اروپایی، با فعال کردن ضرب‌الاجل‌های تعیین‌شده، نهایتاً راه را برای ارجاع موضوع به شورای امنیت هموار کنند. در این صورت، نقش چین در کنار روسیه حیاتی خواهد بود. توافق هسته‌ای طوری طراحی شده که برای بازگشت مجدد تحریم‌های بین‌المللی یک وتو کافی است، ولی به شکلی مبهم خواستار نتیجه نهایی به صورت توافقی است.

نفوذ دیپلماتیک پکن همچنین در مدیریت همه‌گیری کرونا در ایران مشهود است. به گفته رسانه‌ها، با افزایش بحران، تهران به ماهان‌ایر دستور داد تا کمک‌های بشردوستانه را روانه چین کند. و علی‌خامنه‌ای، رهبر ایران، و سپاه پاسداران، در هماهنگی با رسانه‌های وابسته به دولت چین، آن قدر پیش رفتند که آمریکا را به **جنگ بیولوژیک** علیه ایران و چین متهم کردند. هم‌زمان، مقامات بهداشت ایران، ظهور این بیماری را به قم - قلب پنبه اسلام شیعی - و به حضور **کارگران و طلاب چینی** در شهر قم ربط دادند. حتی علیرضا رئیسی، معاون وزیر بهداشت، اظهار داشت که وجود یک پیوند اپیدمی‌شناختی بین شهروندان چینی و این عامل بیماری‌زا ثابت شده است. ولی در نهایت، پروازهای مستقیم ماهان به جمهوری خلق چین (که شاید به خاطر مقاصد اورژانسی باشد و شاید هم نه) می‌تواند نشانه‌ای از نیاز تهران به دلجویی از پکن به هر قیمتی باشد.

تامین‌کننده نظامی

بعد از یک رشته آزمایش دریایی دوجانبه که در سال ۲۰۱۴ آغاز شد، تهران، در دسامبر گذشته، آزمایش سه‌جانبه بی‌سابقه‌ای را با چین و روسیه برگزار کرد. این آزمایش‌ها، ممکن است اقدام پکن برای منصرف‌کردن آمریکا از حمله به ایران در بُرهه تشدید تنش‌ها، و ممانعت از بی‌ثبات شدن تجارت در این منطقه نفت‌خیز باشد؛ اگر این چنین باشد، تهران احتمالاً این حرکت را نشان دیگری از این تلقی خواهد کرد که خیلی هم منزوی نشده است.

از منظر کلی‌تر، پکن به مدت تقریباً چهار سال یکی از منابع عمده تسلیحاتی برای ایران بوده و حتی در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲، که ترمیم روابط مسکو و دولت اوباما منجر به افول روابط روسیه با تهران شد، چین در فروش تسلیحات به ایران از روسیه قدری جلو زد. چین به توسعه توان موشکی ایران نیز کمک فراوانی کرده، و در مقایسه با تامین‌کنندگان غربی یا حتی روسی، تمایل بیشتری به اشتراک تکنولوژی دفاعی حیاتی نشان داده است. بسیاری از موشک‌های کوتاه‌برد و راکت‌های توپخانه‌ای ایران از روی مدل‌های چینی ساخته شده، و موشک‌های بالستیک دورتر ایران با کمک چین ارتقا یافته است. فوریه امسال، آمریکا سه شرکت و یک فرد چینی را به اتهام کمک به برنامه موشکی ایران تحریم کرد. پکن همچنین تا سال ۱۹۹۷، شریک اصلی ایران در تکنولوژی هسته‌ای بود که به ساخت عناصر کلیدی برنامه غیرنظامی فعلی این کشور کمک می‌کرد.

نقش حیاتی چین

رهبران ایران بارها خواستار روابط فراگیر و راهبردی با چین شده‌اند؛ درخواستی که پکن به آن در اصول پاسخ داده است. با این‌همه، رهبران چین نسبت به تقاضای ایران برای تشکیل یک بلوک ضدآمریکایی و درخواست‌هایش برای عضویت کامل در سازمان همکاری شانگهای - سازمانی که برای تحقق همان هدف در نظر گرفته می‌شود - محتاطانه‌تر عمل کرده‌اند.

ایران در داخل با چالش‌های فزاینده‌ای در خصوص مشروعیت رژیم، حفظ ثبات اجتماعی-اقتصادی، ناآرامی‌های خشونت‌آمیز، و ویروس کرونا، و مشکلات دیگر روبه‌روست. در خارج، باید ضربات کمرشکن تحریم‌های اقتصادی، انزوای دیپلماتیک، و تنش‌های نظامی را مدیریت کند؛ و چین تنها کشوری است که مایل و قادر به کمک در هر سه حوزه است. در میان همه‌گیری کرونا، تهران امروز بیش از هر زمان دیگری به این تکیه‌گاه نیاز دارد.

کوین لیم پژوهشگر دوره دکترا در دانشکده علوم سیاسی، امور دولتی و بین‌الملل در دانشگاه تل‌آویو، و نویسنده همکار در بخش خاورمیانه و شمال آفریقای آی.اچ.اس مارکیٹ (IHS Markit) است.